

چالش‌های آذربایجان در توسعه اقتصاد غیرنفتی

مهمترین دارایی جمهوری آذربایجان منابع نفت و گاز است. صنعت نفت نقش بسزایی در رشد اقتصادی جمهوری آذربایجان در سال‌های پس از استقلال داشته است.

آران نیوز، فرآیندهای اجتماعی و سیاسی که در دهه ۱۹۸۰ آغاز شد، به فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی انجامید و همه جمهوری‌های اتحادیه مستقل شدند. یکی از اولین کشورهایی که در آن سالها به استقلال رسید آذربایجان بود، این کشور دارای منابع طبیعی عظیمی است که باعث توسعه اقتصادی نیز شده است.

مهمترین دارایی جمهوری آذربایجان منابع نفت و گاز است. صنعت نفت نقش بسزایی در رشد اقتصادی جمهوری آذربایجان در سال‌های پس از استقلال داشته است. حامل‌های انرژی بخش عمده‌ای از صادرات را در اختیار دارند که نشان می‌دهد بخش انرژی در اقتصاد آذربایجان چقدر اهمیت دارد. برای این منظور استفاده مناسب از منابع انرژی ضروری است.

بودجه دولتی این کشور به دلیل درآمد حاصل از رشد سریع صنعت نفت به شدت افزایش یافت. رشد صنعت نفت پتانسیل زیادی برای توسعه بخش غیرنفتی ایجاد کرد و همچنین کاهش قیمت و تولید نفت، سهم اقتصاد غیرنفتی را افزایش داده است. چندین پروژه دولتی در بخش غیرنفتی اقتصاد از سال ۲۰۰۳ از جمله بخش خدمات، حمل و نقل، زیرساخت‌های اجتماعی و گردشگری عملیاتی شد.

با این وجود، چندین گام دیگر برای ایجاد رشد اقتصادی پایدار و همچنین کاهش شکاف‌های منطقه‌ای قابل توجه بین منطقه پایتخت و مناطق پیرامونی باید برداشته شود. در این مرحله، توسعه نواحی تولیدی و بخش‌های خدماتی در مناطق آذربایجان که تولید آنها برای تامین نیازهای غذایی و همچنین محصولات با ارزش و صادراتی باشد، حائز اهمیت است.

اهمیت توسعه اقتصاد غیرنفتی برای باکو

توسعه بخش غیرنفتی و تنوع بخشی به اقتصاد ملی آذربایجان به موضوعات مهمی برای دولت آذربایجان تبدیل شده است. این موضوع به دلیل نوسانات قیمت نفت در بازار جهانی و همچنین تغییر روند در اقتصاد و سیاست بین الملل به موضوعی اجتناب ناپذیر برای دولت آذربایجان تبدیل شده است. نفت و گاز به عنوان یک منبع تجدید ناپذیر برای اقتصاد در نظر گرفته می‌شود. در ۲۳ ژانویه ۲۰۱۸، رئیس‌جمهور، الهام علی اف، هنگام شرکت در یک جلسه تعاملی در مورد چشم انداز استراتژیک گفت که به عنوان منبع درآمد عمده ما باید به فناوری، نوآوری، صنعت، کارآفرینی و کشاورزی نگاه کنیم.

اگرچه بخش‌های فناوری، نوآوری، صنعت، کارآفرینی و کشاورزی به عنوان بخش‌های مهم اقتصاد ملی شناسایی شده‌اند و اصلاحات گسترده‌ای نیز انجام شده است، آذربایجان هنوز در ابتدایی‌ترین مرحله تنوع اقتصادی است و اقتصاد آن هنوز از درآمدهای نفت و گاز تغذیه می‌شود. علیرغم این واقعیت که جهت‌های اصلی بخش صادرات غیرنفتی آذربایجان شناسایی شده و اصلاحات در حال انجام است، پیشرفت‌های آتی بستگی به این دارد که اصلاحات تا چه حد عمیق حرکت کند.

چالش سرمایه‌گذاری خارجی

آذربایجان مانند بسیاری از همسایگان خود در اروپای شرقی و منطقه قفقاز جنوبی، در دهه‌هایی که از اقتصاد برنامه‌ریزی شده متمرکز به مدل بازار آزاد حرکت کرده، به سرعت رشد کرده است. با این حال، در سال ۲۰۱۴، رشد تولید ناخالص داخلی این کشور به میزان قابل توجهی کاهش یافت. سپس، از سال ۲۰۱۶، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) نیز به میزان قابل توجهی کاهش یافت.

مشکل اصلی، اتکالی بیش از حد آذربایجان به بخش نفت است که ۸۰ تا ۹۰ درصد صادرات این کشور در هر سال (کم یا بیشتر) و تا نیمی از تولید ناخالص داخلی آن را تشکیل می‌دهد. به طور طبیعی، این کشور را به طور قابل توجهی در معرض شوک‌های خارجی مانند سقوط جهانی قیمت نفت در سال ۲۰۱۴ و کووید-۱۹ قرار می‌دهد.

بنابراین جای تعجب نیست که بیماری کرونا رشد تولید ناخالص داخلی آذربایجان را در سال گذشته به منفی ۴.۲۹ درصد کاهش داد، در حالی که بر اساس ارقام کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل متحد (UNCTAD)، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی این کشور به پایین‌ترین حد خود پس از بحران مالی جهانی در سال ۲۰۰۸ رسید.

دلیل اصلی رفتن سرمایه‌گذاران خارجی به آذربایجان در این زمینه، بخش نفت آن است در حالیکه هنوز دولت نتوانسته است آن را به بخش غیرنفتی هدایت کند. بنابراین جای تعجب نیست که چندین سال پیش اتحادیه اروپا برای ساخت کریدور گاز جنوبی شتاب داشت که اکنون گاز آذربایجان را از طریق گرجستان، ترکیه و سرزمین اصلی اروپا منتقل می‌کند.

بر اساس ارقام UNCTAD، از سال ۲۰۱۵، ورود سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به آذربایجان به طور متوسط سالانه حدود ۲ میلیارد دلار بوده است. اکثریت قریب به اتفاق این سرمایه به سمت منابع هیدروکربن‌ها رفته است. در این میان، روسیه منبع اصلی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در این کشور است، در حالی که مسکو اتحادیه گمرکی با قزاقستان، ارمنستان، بلاروس برای سرمایه‌گذاری و تجارت دارد.

با این حال، در دهه گذشته شاهد بودیم که دولت آذربایجان تنوع بخشی اقتصاد را به یکی از اولویت‌های اصلی خود، حداقل بر روی کاغذ، با تاکید بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی بیشتر برای حمل و نقل، گردشگری، فناوری اطلاعات و ارتباطات و کشاورزی برای توسعه صادرات قابل توجه میوه و سبزیجات تبدیل کرده است.

استراتژیک دولت آذربایجان برای چشم انداز اقتصاد ملی این است که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی غیرنفتی ۴ درصد از تولید ناخالص داخلی کشور در سال ۲۰۲۵ (در مقایسه با ۲.۶ درصد در سال ۲۰۱۵) باشد. با این حال، برخی از کارشناسان باور دارند که این هدف بیش از حد متوسط است.

تاثیر تحولات ژئوپلیتیک

به نظر می‌رسد تحولات ژئوپلیتیک در اروپا نیز مانعی دیگر بر توسعه بخش غیر نفت باشد بطوریکه نیاز بیشتر اروپا باعث تقاضای بیشتر گاز آذربایجان شده است. بطوریکه آمارهای رسمی حاکی از افزایش صادرات گاز آذربایجان در چهار ماهه نخست سال جاری است که به دلیل تقاضای بالا به ویژه در اروپا که به دنبال جایگزینی برای گاز روسیه است.

فروش گاز به خارج از کشور در بازه زمانی دی ماه تا پایان فروردین ماه گذشته حدود ۷.۶ میلیارد متر مکعب بوده که نسبت به مدت مشابه سال قبل ۱۷.۴ درصد افزایش داشته است.

آمارهای وزارت انرژی آذربایجان حاکی از آن است که در بازه زمانی ژانویه تا آوریل سال جاری میلادی ۲.۹ میلیارد متر مکعب گاز آذربایجان به ترکیه، ۳.۵ میلیارد متر مکعب به اروپا و ۱.۲ میلیارد متر مکعب به گرجستان صادر شده است. همچنین ۳۶ میلیون متر مکعب گاز به خطوط لوله «باکو-تفلیس-جیهان» وارد شده است.

قابل ذکر است که در چهار ماهه نخست سال جاری حدود دو میلیارد متر مکعب گاز آذربایجان از طریق تاناپ به ترکیه منتقل شده است.

براین اساس، ۴.۶ میلیارد متر مکعب گاز از میدان «آذری-چراغ-گونشلی»، ۸.۵ میلیارد متر مکعب از میدان «شاه دنیز» و ۲.۶ میلیارد متر مکعب از «سوکار» تولید شده است. این نشان می‌دهد که تولید گاز نسبت به مدت مشابه سال گذشته ۱۴.۴ درصد یا حدود دو میلیارد متر مکعب افزایش یافته است.

جمهوری آذربایجان طی ۴ ماهه نخست امسال ۹ میلیون تن (۶۴ میلیون بشکه نفت با احتساب میعانات گازی) صادر کرده است. وزارت نیرو اعلام کرد که ائتلاف شرکت‌های بین‌المللی فعال در این

کشور ۸.۵ میلیون تن نفت جابجا کرده اند، در حالی که سهم شرکت نفت آذربایجان " سوکار " حدود ۴۴۸ هزار تن است. (یک تن برابر با ۷.۱ بشکه است)
پالایش نفت این کشور به حدود ۵۰۱۰۰۰ تن رسید که نسبت به مدت مشابه در سال ۲۰۲۱ ۵.۳ درصد کاهش داشت. آمارهای رسمی حاکی از آن است که آذربایجان تاکنون ۵۸۹ میلیون تن (۴.۲ میلیارد بشکه) نفت با میعانات گازی از میداین "آذری-چراغ-گونشلی" و "شاه دنیز" استخراج کرده است. از این حجم ۵۵۳ میلیون تن متعلق به آذری-چراغ-گونشلی و ۳۶ میلیون تن از سهم میعانات میدان شاه دنیز است.

نتیجه

با وجود رویکرد توسعه اقتصاد غیرنفتی و متنوع سازی درآمدهای جمهور آذربایجان، هنوز این کشور نتوانسته به دلیل عدم جذب سرمایه گذاری خارجی و نیاز روز افزون به منابع گازی به اهداف خود برسد هرچند که در بخش انرژی های تجدیدپذیر توانست گام های محکمی بردارد. طبق گفته بانک جهانی، این کشور تنها ۱.۳ گیگاوات ظرفیت انرژی های تجدیدپذیر نصب داشته، اگرچه این کشور پتانسیل تولید بیش از ۱۸۰ گیگاوات انرژی خورشیدی و بادی را دارد.

توحید ورستان - کارشناس مسائل اقتصادی قفقاز